

Bevezetés

A háború ígéreteiből hamar kiábrándulni látszó Krúdy, kezdetben lelkes hírlapi cikkeiben a front eseményeinek előrehaladtával egyre meghatározóbbá válik a jelen valóságából az irodalmiságban megteremtett múltba forduló, ironikusan színezett attitűd, amely gyakorta a *táblabíró világ*¹ kedélyes, stilizált miliójének megidőzéséből építkezik. Dolgozatomban a világégés éveiben a Magyarország hasábjain megjelentett Krúdy szövegekből válogatva leginkább a biedermeier fogalmi körébe vonható jellemzők, azaz magatartások, hangulatok, modor, használati- és dísz tárgyak előfordulásait vizsgálom egyrészt, illetve ezzel párhuzamosan az író háborúról való változó vélekedésének is figyelmet szentelve igyekszem megállapításokat tenni.

A primer irodalmi szövegrészek közül a jelenségről explicit módon nyilatkozó és a biedermeier sajátosságait halmozottan reprezentáló írások mellett a korra vonatkozó, számottevő történelmi és irodalmi referencialitással rendelkező alakokat felvonultató publicisztikákat választottam. Az utóbbi szempont bevezetése külön hangsúllyal érvényesül a világégés és a 49-es szabadságharc idejét a múlt szereplőinek megidézése által egymásra olvasó történetekben, és a hasonló poétikai eljárásokat működtető, az egyes félmúltbéli irodalmi alakokat jelenvalóvá tévő írásokban.

Az elemzéseket megelőzően lényeges megemlíteni azt az irodalomtörténészeink nagy többsége által képviselt véleményt, miszerint nem beszélhetünk „magyar biedermeier irodalomról”, legfeljebb irodalmunk biedermeier elemeiről, illetőleg a biedermeier kor hazai jelenségeiről.²

Több válaszkísérlet született arra nézve, hogy mit takar valójában az eredetileg német nyelvű kulturális területről származó, kezdetben pusztán ipar- és képzőművészeti tárgyakat, illetve magatartást jelölő szó, ha átkerül a művészettörténet, illetőleg a (szociál)pszichológia területéről az irodalomtörténetébe, ezek részletezése azonban ezúttal nem célom; azt azonban fontosnak tartom jelezni, hogy Friedrich Sengle intését követve én sem kívánok a „biedermeier kommod-darabkából”³ egy egész, réginek látszó, ám valójában modern bútordarabot”⁴ fabrikálni, s nem kívánom sem korszak-, sem stílusjelölőként használni a *(neo)biedermeier* fogalmat. Ám

¹ Vö. LYKA Károly, *A táblabíró-világ művészete. Magyar művészet 1800–1850*, Bp., Singer és Wolfner, 1922.

² Vö. T. ERDÉLYI Ilona, *A biedermeier kora – nálunk és Európában*, Helikon, 1991/1–2, 17.

³ Ahogy egyes életműveket is részleteiben érdemes vizsgálni, hívja fel a figyelmet Sengle, biedermeier könyvének első fejezetében. („Man müsste dann allerdings idealtypisch verfahren und nicht vom ganzen Lebenswerk einzelner Dichter [...], sondern von einzelnen Werken, Taschenbücher, Musenalmanachen und Gattungsanthologien ausgehen, über deren biedermeierlichen Charakter man sich leichter einigen kann.”) Vö. Friedrich SENGLÉ, *Biedermeierzeit, Deutsche Literatur im Spannungsfeld zwischen Restauration und Revolution, 1815 bis 1848*, Stuttgart, 1971, I, 443.

⁴ Vö. Friedrich SENGLÉ, *A biedermeier kor*, Helikon, 1982, 1/4, 11.

elfogadva a Vajda György Mihály által is képviselt véleményt („az irodalmi nyelvben látványosan megnyilvánuló érzelem-, kecsesség-kultusz képző- és iparművészeti fogantatását hangsúlyozó”⁵) az elnevezést alkalmazhatónak tartom „[e]gy bizonyos magatartás, hangulat, témaválasztás jellemzésére [...] az irodalomtörténetben is.”⁶

Mindemellett fontos hangsúlyozni, hogy az eredetileg német nyelvű műveltség-területekről az impresszionizmussal, a szecesszióval és más újabb stílusáramlatokkal együtt hazánkba átszűrődő biedermeier magyarországi megvalósulási lehetőségeiről csak a magyar társadalmi berendezkedés és történelmi helyzet, illetve a magyar közönség befogadási mentalitásának sajátosságaival is számolva tehetünk érdemi kijelentéseket.

Többek szerint a Paul Kluckhohn és utódai által német rezignációnak nevezett korszak, időbeli kereteit tekintve legalábbis, nem állítható párhuzamba a magyar eseményekkel. „A polgári átalakulás nálunk másképp történt, mint legközelebbi szomszédainknál [...] sem a politika hiánya, se a közélettől való visszahúzódás, [...] sem pedig a rezignáció nem jellemezte magyarjainkat”⁷ – írja T. Erdélyi Ilona. Varga Pál szintén úgy véli, hogy Magyarországon majd csak a kiegyezést követően figyelhető meg a nyugatihoz hasonló tendencia. A későbbiekben a szakirodalom kitételeit, a magyar helyzet sajátosságait szem előtt tartva teszek megállapításokat a Krúdy-szövegek szignifikánsnak tekinthető részleteiről. Mindenekelőtt azonban szükségesnek látom az írásokban megjelenő biedermeier stilizáltságáról is szót ejteni.

A Krúdy publicisztikák biedermeieres vonatkozásainak vizsgálata során lényeges kritérium az írói előadásmód stilizáltsági fokának a tudomásulvétele. Az írásokban megidézett, *borúra derűt* ígérő hang hitelét nem csupán a szövegek stilizáltságban felszínre bukó ironia módosítja, az elemzett részletek konkrét⁸ történeti eseményekre való reflektálásuk révén élesebb kontrasztban képesek láttatni a megidézett miliő és a témaválasztás komorságának vonalait, mellyel szintúgy felerősítik azok ironikus hangoltságát. A történeti referencialitásai révén közvetlenséget sugalló Krúdy-publicisztikákat olvasva szintén nem feledkezhetünk meg a szerzői és elbeszélői pozíciók feltételezhető távolságáról. Ahogy a *Magyarság* oldalairól jól ismert idézet is szól: „Nem, kérem, én egyetlen regényemben sem írtam magamról, mert nem tartom elég érdekesnek a személyemet az olvasók érdeklődésére. Szindbád voltaképpen egy vidéki barátom volt, bizonyos S. S., aki nekem dolgozott.”⁹ „[A]z írónak sem szabad hinnünk, mert – lehetséges, hogy a tudatos megtévesztés szándékával – maga is egysíkú értelmezéssel áll elő a főhősével kapcsolatban.”¹⁰ Ezzel az attitűddel a novellista és regényíró mellett a zsurnaliszta Krúdy szövegei esetén is érdemes számolnunk.

⁵ FRIED István, *Szempontok a „biedermeier” fogalmának értelmezéséhez*, Helikon, 1991 1/2, 139.

⁶ Vö. VAJDA György Mihály, *A biedermeier*, Irodalomtörténeti közlemények, 1977/3, 312.

⁷ Vö. T. ERDÉLYI Ilona, *A biedermeier kora...*, i. m., 16–17.

⁸ Pl. a szerb vagy galíciai front eseményei.

⁹ KRÚDY Gyula, *Mikor az író találkozik regényalakjaival*, Magyarság, 1926, 294.

¹⁰ SÁFRÁNY Attila, *A hőssé válás lehetetlensége*, Magyar Szó, 2010, október 2, 23.

„Minden régen volt, ami azelőtt volt”¹¹

A szokások, magatartások, használati tárgyak, díszek, nyelvhasználat,¹² az attitűd század eleji, referenciálisnak mondható, a művekben a realitás ellenpontjaként álmvilágot ígérő magatartás megidézése által létrehozott milió, ahogy a kortárs olvasó is érzékelhette, stilizált. Kosztolányi az *Aranykék utcai szép napokról*¹³ elmélkedve megjegyzi: „ez a kor nem »történelmi«. Inkább arról van szó, hogy az író elképzeli egy régi kort, és a maga mulatására – bevallottan – játszik vele”.¹⁴ A jelenségre Perkátai László az elbeszélői nyelvhasználat kapcsán, a szecessziós Szomorival párhuzamot vonva hívja föl a figyelmet:

Van Krúdyban valami különös, finomkodó vonás [...] Az elstilizált nyelv finomkodása mögül azonban mindig kicsillan a mindent látó, sőt kiábrándult emberismerő, aki tudja már, hogy »mit csinálnak az emberek, mikor azt hiszik, hogy senki sem látja őket.« S itt elérkezünk az író és szerep kettősségéhez. A gondolkázó lovag és az éles megfigyelő kettősségének stíljelenségekben való tükröződéséhez.¹⁵

A jelenségnek később Fülöp László is szentel figyelmet:

A Krúdy-regények nagy csoportja arról tanúskodik, hogy az elbeszélői magatartás dinamikai rendszerében izgalmas kettősség teremt feszültséget. Egyrészt teret követel magának a beleélő-átélő törekvés, a lírai önkifejező szándék, a vallomáshajlam. Ez a közelítést, a feloldódást, az azonosulást tendenciáját erősíti fel. De működnek a magatartásvezérlés ellenétes hajtóerői is. A fölényre törekvő, anyagán kedve szerint uralkodni kívánó, mindenhatóságát érvényre juttatni akaró elbeszélő is teret kér magának. Ez a magatartáselv az ironikusan színezett távolítást, elkülönítést, tárgy fölé emelkedést vonja maga után. Ez az érdekes ambivalencia is hozzátartozik a regényírói elbeszélőmód bonyolultan gazdag rendszeréhez.¹⁶

Az eddig elhangzottakat szem előtt tartva azonban szűkíteniünk érdemes a stilizálás fogalomkörét. A Világirodalmi lexikonban Baránszky-Jób László a többértelmű „stilizálás” kifejezést a következőképpen magyarázza:

mindenekelőtt jelenti azonban [...] a stílszerű formaelemeknek olyan fokozását, amelynél fogva háttérbe szorul a tárgyi-lexikális jelentéstartalom, s a stíluselemek válnak uralkodóvá. A stilizálás lényegében a történeti fejlődés során kijegecesedett, elvonttá vált stíluselemek

¹¹ KRÚDY Gyula, *Baljóslatú nap = Magyar tükkör. Publicisztikai írások 1894–1919*, Bp., Szépirodalmi, 1984, 459. (A továbbiakban: *Magyar tükkör*.)

¹² Bizonyos, főként lexikai archaizmusok bevezetése a szövegvilágba. Vö. PETHŐ József, *Szecesszió és biedermeier. Stilizált biedermeier Krúdy novelláiban = Születésnap kalandok*, szerk., FRÁTER Zoltán, GINTLI Tibor, Bp., MIT, 2014, 48. Például: „Ennek a háborúnak a képzete a gőzkalapács egyenletes, ellenállhatatlan, egyhangú és fáradhatatlan munkájának képzete *leend*.” (KRÚDY Gyula, *Téli hadjárat = Magyar tükkör*, 88; vagy: „A Hofrát leánya, bizonyos Lotti, különben is szemérmetlen perszóna *vala*.” (Uő., *A bécsi szennyes = Magyar tükkör*, 200. (Kiemelések tőlem: B. Gy.)

¹³ KRÚDY Gyula, *Aranykék utcai szép napok*, Békéscsaba, Tevan, 1916.

¹⁴ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Egy ég alatt*, Bp., Szépirodalmi, 1977, 250.

¹⁵ PERKÁTAI László, *Krúdy Gyula*, Szeged, Délmagyarország, 1938, 112.

¹⁶ FÜLÖP László, *Közéletések Krúdyhoz*, Bp., Szépirodalmi, 1986, 291.

jegyében való átalakulást jelent; stilizáláson mindenkor elsősorban bizonyos történetileg kialakult stílushoz (román, gótikus, barokk, empire, biedermeier) való alkalmazást értünk.¹⁷

De hasonlóan vélekedik Pethő József¹⁸ vagy Benyovszky Krisztián is¹⁹ című munkájában. Az eddig sorolt, biedermeiernek mondható ismérvek mellett Benyovszkynál hangsúlyt kapnak a *rájátszás*, a *bagyománnyal folytatott párbeszéd*, a *tradíció újraértése és a jellegadó kontúrok kiemelése* megnevezésű kategóriái is.

„Ő az a költő, akít a Biedermeier inspirált”²⁰

Ha túlzónak is hat Zolnainak a fejezetcímben idézett megállapítása, Krúdy bizonyos műveiben (és talán alkotói szakaszaiban) jól kimutatható a biedermeier hangulatok és az annak megfelelő magatartások megéléséhez szükséges tárgyi-, szellemi természetű kultúrájának jelenléte. Főként igaz ez a második, az ún. *első érett írói korszakára*, melyet 1910 és 1917 közé tesz a szakirodalom.²¹ „A háború alatt nem csak novelláiban, de cikkeiben, tárcáiban is elszaporodnak Krúdy múltba-révedései”²² – írja Szabó Ede. S bár mint önvallomást, szinte készpénznek veszi át Rezeda szavait²³ („Ha biedermeier idillt, ha valamiféle soha-nem-volt Pest-Budát fest a képzelete, ez tudatos önámítás, és a felsorolt okokon kívül »komédiás-hajlama« is belejátszik”²⁴) ő is felfigyel a sorok közül kivilágító modorosság arány(talanság)aiból fakadó iróniára. Erre a stilizálásból (a referenciális elemek halmozásából) fakadó iróniára mutat rá Hatvany, Lajos aki egy levelében biedermeierbe csomagolt bombaként nevezi meg az alakzatot.²⁵

¹⁷ BARÁNSZKY-JÓB László, *Stilizálás = Világirodalmi lexikon 13*, főszerk. SZERDAHELYI István, Akadémiai, Bp., 1992, 604.

¹⁸ PETHŐ József, *Szécesszjó és biedermeier*, i. m., 41–42.

¹⁹ BENYOVSZKY Krisztián, *Modor vagy dialógus? Szempontok az irodalmi stilizáció értelmezéséhez*, Tiszatáj 2003/5, 79.

²⁰ ZOLNAI Béla, *A magyar biedermeier*, i. m., Bp., Holnap, 1993.112.

²¹ SZABÓ Ede, *Krúdy Gyula*, Bp., Szépirodalmi, 1970; CZÉRE Béla, *Krúdy Gyula*, Bp., Gondolat, 1978; KEMÉNY Gábor, *Szindbád nyomában*, Bp., MTA Nyelvtudományi Intézete, 1991 stb.

²² SZABÓ Ede, *Krúdy Gyula*, Bp., Szépirodalmi, 1970, 138.

²³ „Idáig álarcoskodás, színészkedés kedvéért rajongtam a múlt századbeli érzelmes életekért, manírokért, szerelmekért, bohóságokért, kék frakkért és krinolinokért. Magamban mindig tudtam, hogy a régi vízivárosi temetőben fekvő öngyilkos-szerelmesek egy elhibázott korszak szentimentális és képzelgő hatása alatt végezték ki magukat. Komédiás kedvem okozta, hogy azt prédikáltam: legjobb megszökni otthonukból a fiatal nőknek az éneklő lovaggal, és padlásszobában tengetni életüket a szerelem mindenhatóságából.” (KRÚDY Gyula, *Nagy Kópé* = K. Gy., *A vörös postakocsi, Őszi utazások a Vörös postakocsin*, Szekszárd, Babits, 1993 [Magyar klasszikusok], I, 509–510.)

²⁴ SZABÓ Ede, *Krúdy Gyula*, i. m., 138.

²⁵ HATVANY Lajos Krúdy Gyulának, Wien, 1925. július 14. után, = *HATVANY Lajos levelei*, szerk. HATVANY Lajosné és ROZSICS István, Bp., Szépirodalmi, 1985, 206.

A kötetként először 1922-ben²⁷ kiadott *Magyar tükkör* című publicisztikai gyűjteményben Krúdynak 1894-től szerepelnek írásai, melyek eredetileg a *Déli Hírlap* és a *Magyarország* hasábjain megjelent hírlapi cikkek szövegei. Bár kétségtelen, hogy a Krúdy publicisztikai univerzumból kiemelt szegmens vizsgálata a kérdéskör tekintetében nem hozhat mindenre kiterjedő eredményeket, ám a dolgozat terjedelmi korlátaira tekintettel, erre nem is tehetnék kísérletet. A már megjelent publicisztikai kötetek²⁸ ismeretében azonban úgy vélem, ha a teljesség igénye nélkül is, a kiválasztott szövegek kellő érzékletességgel tükrözik a század eleji Krúdy-biedermeier milyenségét. A kötetbe gyűjtött, eredetileg 1914 és 1919 között közölt cikkekből szemezgetve kívánok megállapításokat tenni az (újságíró) Krúdy a háborúhoz és a biedermeier megnyilvánulásokhoz való, kimondott és implicit viszonyulásáról és azok relációjáról.

A választott - a háborús téma megközelítésének szempontjából változatos -, szövegek, cím szerint a: *Szeptemberi alkonyat* (1914), *Az új regény*, *Téli hadjárat* (1915), *Alvó nők városa*, *Márciusi vecsernye*, *A nők keze*, *A bécsi szennyes*, *Rip* (1916), *Doktor Biedermayer* (1919) alaphangja kezdetben a háború iránt lelkes, később azonban óva intő, borúlátó orgánus.

A korábbi, 1914-5-ös megjelenések az orosz (és szerb) front jelentős eseményei köré rendeződnek. A *Szeptemberi alkonyat* című, 6-án közölt írás, Kelet-Galícia 3-i muszka bekebelezését²⁹ követő reflexióként értelmezhető: „A hadnagyunk a homloka közepébe kapott orosz golyót, estére meghalt a mezőn. Az égboltozat, amerre lehajlik, körös-körül piros az alkonyatban: vajon hol ment le a nap Galíciában?”³⁰ A vele motívumaiban, (pl.: kardrántás, heroikus leírások) és szóhasználatában is (pl.: vörös ördögök³¹) több párhuzamot mutató *Téli hadjárat* című január 24-én lehozott cikk, a tél eseményeinek: egyfelől Belgrád december 2-i ideiglenes elfoglalásának, másrészt a december 12-25-ig tartó német, osztrák-magyar előrenyomulás, az oroszok Dunajec, Grlicéig való nagy véráldozatot követelő visszaszorításának, harmadrészt Bukovina 23-i visszafoglalásának³² (cseppet sem optimista) köszöntéseként olvasható.

És mintha sohasem csinálnál egyebet, te drága magyar paraszt, mindig fegyvert köszörül-nél, puskát forgatnál, és lövőárkot ásnál: megvédted országodat, megmentetted határododat,

²⁶ KRÚDY Gyula, *Rezeda Kázmér szép élete*, Bp, Griff, 1944, 7.

²⁷ GEDÉNYI Mihály szerint 1921-ben jelent meg, csak a külső címlapon áll 1922. (*Krúdy Gyula [Bibliográfia]*, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 1978 = <http://krudy.hu/Muvei/gedenyim.html> [2015. 08. 17.]

²⁸ KRÚDY Gyula, *Magyar Köztársaság Almanachja*, Zrínyi Kiadó Nyiregyháza, 1988. Uő., *Magyar tükkör*, Bp., Balassi, 1998 = K. Gy., *Publicisztikai írások 1, 2*, Kalligram Kiadó, 2006, 2008. Uő., *Pesti levelek*, Magvető könyvkiadó, Bp, 1963. *A tegnapok ködlovagjai. Válogatott cikkek*. Szépirodalmi K, Bp, 1961. *Pesti album, Publicisztikai írások 1919–1933*, Szépirodalmi K, Bp, 1985.

²⁹ Vö. PÁNDI Lajos, *Köztes Európa, 1759–1997*, Bp, Teleki László Alapítvány, 1999, 170.

³⁰ I. m., *Szeptemberi alkonyat*, 63.

³¹ I. m., *Szeptemberi alkonyat*, 59. és *Téli hadjárat*, 88.

³² Vö., PÁNDI, 170–2.

fél esztendő legendás hosszadalmasságában ellenálltál milliónyi oroszoknak, szerbnek északon és délen.³³

„*mintba Jókai írma egy új regényt.*”³⁴

Kétségtelen, hogy az ebben a korszakban íródott Krúdy novellák, (kis)regények³⁵ némely darabjai szintúgy felvonultatják a biedermeier stilizált attribútumait, mint a hírlapi cikkek - elég, ha például a *Francia kastély* szalonleírására³⁶ gondolunk -, azonban az előbbieket elemzésétől a célul kitűzött publicisztikák vizsgálatának követhetősége végett ezúttal eltekintenek. A későbbi szövegértelmezések felvezetéseként röviden a Zolnai biedermeier könyvében sorolt ipar- és képzőművészeti cikkek és magatartások előfordulásait mutatom fel a modorral, nyelvvel, térrel, tárgyi referencialitásokkal játszadozó Krúdy írásokban.

A Krúdy szövegek Pest-Budájára visszatért a „Biedermeier, amely tulajdonképpen még el sem utazott innen, a városkapunál visszafordította az utazókocsit.” A fogalom így, megszemélyesítve, a külsődleges leírásokon túl alkalmasnak tűnik a belsővé tett viszonyulások leírására is, bár narratori-, vagy akár önreflexív aktusként. Ennek megfelelően *A nők keze* szövege a vallásos hagyományok megújulásának kontextusában, mint irodalom, önmagával is számot vet: „Természetesen a vallás halad legelől. Mindenki vallásos. A szemek az égre néznek. Az olvasmányok szeretnek légies, régebbi idők divatjával foglalkozni.”³⁷ Krúdy biedermeier miliőt megidéző szövegrészleteiben rendszeresen találkozunk, az ún. *szobalevegőből*³⁸, a divatlapok-, arcképalbumok-, almanach típusú kötetek által közvetített képi- és szövegvilágból identitást építő, vagy azoknak birtoklás révén (ön)értelmezést nyerő szereplőkkel. A cikk ugyanakkor az olvasás- mellett felhívja a figyelmet, a Zolnai által is hangsúlyozott zenei-, öltözködés-, írás-, és magatartásbeli szokások megváltozására is.

a tavaszi női ruhák már lenge, régi stílusos szabásban kerülnek elő a varrónők ujjai alól [...] mindenféle lágy, édeskés dalok bujdosnak a szívekben [...] az itthoniak pedig ellágyult, meggyötört szívvel – mint a régi korok letűnt gavallérjai, regénydámái, naplóíró kisasszonyai – merengve sóhajtának az elhagyott lugasban.³⁹

³³ I. m., *Téli hadjárat*, 89.

³⁴ I. m., *Az új regény*, 66.

³⁵ *A vörös postakocsi, Őszi utazások a vörös postakocsin, Bukfenc; A Francia kastély* – elege regénynek íródott. Vö. BEZECZKY Gábor, *Mit nevezünk Színdbádnak?*, Irodalmi Magazin, 2014/3, 57.

³⁶ KRÚDY Gyula, *Francia kastély*, Bp., Új Idők Irodalmi Intézet, 1944, 35–7.

³⁷ Vö., I. m., *Nők keze*, 135.

³⁸ „az 1820-1848 közötti évkönyveket és divatlapokat átnézzük, lépten-nyomon ennek a líratípusnak, egy valójában „szobalevegő-költészet”-nek a darabjaival találkozunk.” (SZABÓ Zoltán, *Kis magyar stílustörténet*, Bp., Tankönyvkiadó, 1982, 183.

³⁹ I. m., *A nők keze*, 135.

Az *ingváll szalagocskáái, bobókás fodrok*⁴⁰, *szalagos cipők, amulettek*⁴¹, *hosszú fűzőt viselő asszonyok, kázmír vagy tengerzölden lobogó szoknyák*⁴² etc., a női öltözködési szokások felemlegetése mellett, a férfidivat is gyakran említésre kerül. *Rákóczi Ferencesen lecsüngő bajszú, bosszú sörényű, de potrohában elnehezedett, sárga csizmás, zöld nadrágos, biedermeier frakkos* alakok elevenednek meg a *Szeptemberi alkonyat* lapjain⁴³. Az arcszörzet, a *fürtös fej* jelentéstulajdonító szerepét⁴⁴ a *Márciusi vecsernye* elbeszélője is nyomatékosítja, aki a csupaszságot, *amerikaiás szőrtelenséget* egyenesen a *nemzet- és istentagadással*⁴⁵ azonosítja.

Zolnai elmaradhatatlan jellemzőként állapít meg bizonyos, a családi ház be- és elrendezettségére vonatkozó feltételeket. Az otthon legfontosabb tere, a zongorával, csecsebecsék tárolására fenntartott vitrinnel, zenélőórával, pipatóriummal, rokokó képekkel, silhouette ábrákkal, klasszicista szobrokkal stb. díszített szalon kerül bemutatásra többek közt *A Bécsi szennyes*, „az Aranykéz utcában megnyílt egy ablak, és álomszerűen lengő csipkefüggönyök mögül zongoraszó hallatszott”⁴⁶, vagy a Petőfi *Jöjj tavasz, jöjj!* verséből vett mottóval bevezetett *Márciusi vecsernye* című cikk oldalain, melynek elbeszélője a múlt század ifjaira való emlékezésre hívja meg a női olvasót. „Emlékezik, asszonyom...” A fikcióban megidézett horgolt terítőről leemelt arcképalbumból „zsinóros ruhában, fürtös fejjel, furcsa, szinte másvilági tekintettel lépegetnek elő a múlt századbeli urak és hölgyek”. Az elbeszélő általi felsorolásból értesülünk az őket körülvevő, elképzelt biedermeier-világ tárgyi, morális felszereltségéről is. Az „aranypipirosba kötött, miniatűr kiadású Regék”, „Füredi emlék a tollszár, és a falon rejtékkép, amely oldalról Damjanichot vagy Kossuthot, szemtől szembe Széchenyi arcvonásait mutatta”, „foxterrierlábú fotelekben” üldögélő árnyak, akiknek, „a Klapka-indulót muzsikálja az óra”, a múlt olyan megidézései, amelyek a biedermeier esztétikumával együtt a szabadságharc legendás alakjait is a szövegbe emelik.

A férfiak mind úgy tűnnek fel előttem, mint a szabadságharc nemzeti gyűlés képviselői a debreceni nagytemplomban vagy [...] a vértanú Batthyány arcvonásai derengenek e néma férfiarcképek mélyében, a Kossuth szeméi mintegy porszemecskékre feloszolva, eljutnak minden múlt századbeli férfi tekintetébe, Petőfi büszkesége a válltartásban és a hetyke fejvetés nem Széchenyi fiatalkori arcképeiről való?⁴⁷

A múltbéli figurák albumokból való kiléptetésével jelenvalóvá tett heroikus hangulat rajzolódik meg a szöveg második felében is, ahol az elbeszélő párhuzamot állítva fel, már a világháború hős halottjainak fotográfiáit mutatja be:

És most, egy késői márciusban, a régi március után, újra arcképekkel telnek meg az albumok a nők szalonsztalain. Új férfiak jönnek a régiek helyére, az új háború hősei. [...]

⁴⁰ I. m., *Doktor Biedermayer*.

⁴¹ I. m., *Az új regény*, 64.

⁴² I. m., *Szeptemberi alkonyat*, 59.

⁴³ Uo., 59.

⁴⁴ ZOLNAI, 14–5.

⁴⁵ I. m., *Márciusi vecsernye*, 117.

⁴⁶ I. m., *A bécsi szennyes*, 198.

⁴⁷ Vö. I. m., *Márciusi vecsernye*, 115.

amely egyáltalán nem hasonlít korunk megszokott és rendszeressé váltott, modern férfitípusához.⁴⁸

A múlt és jelen háborúinak összekapcsoltságára mutat rá Szörényi László *A 42-ös mozsarakat* tárgyáló szövegrészlete, mely a szabadságharc eseményeit elbeszélő történetekből táplálkozó Krúdy háborús elképzelései kapcsán megállapítja: „A világháború első hónapjaiban veti papírra Krúdy *A 42-ös mozsarak* című regényét, [...] Feltűnő ebben a könyvben [...] az, hogy Krúdy – élmények híján emlékekből táplálkozó háborús lelkesedésében – a sokszor elmesélt szabadságharcos élményvilágot vetíti rá (még akár Krúdy Kálmán csínytevéseit is) a merőben más típusú öldöklő harcra.”⁴⁹

Ahogy arra Kelemen Zoltán is felhívja a figyelmet⁵⁰, ezt a poétikai magatartást látszik igazolni a háborúért még lelkes *Szeptemberi alkonyat* című szöveg.

Ezer huszár sebzett bika módjára ordít: rajta! [...] „A paripák szinte fölsívítanak, fölhördülnek, mint a zsákmányra ugró vadállatok. [...] Az előrenyomuló kardok acélja egy hosszú villámlás, mint derült égen, napfényben fut végig az égboltozaton, az olvadó platina színében, a villámsugár. Fergeteg morajlik föl a csendes tájon. Mintha a föld szakadna. Így támadnak a huszárok.”⁵¹

Míg a huszársereg képe később, a háború melletti eltökéltségében a történeti események hatására hamarosan lankadni kezdő Krúdynál is megjelenik. Az 1914 szeptemberében elhangzott, „Kard! Ki kard!”⁵² csatakiáltás azonban már csak erőtlen felszólításként ismétlődik az 1915 januárjában közölt *Téli hadjárat* oldalain: „A kard ki, kard! vezényszó, [...] a legendás előre! a honvédek fergetegszerű szuronyrohama és egyáltalában az emberfölötti megrohanása és letiprása az ellenségnek csak ritkán jut görögütözes felvonásához”⁵³.

A harci kedv a későbbiekben még tovább fokozódó megkopását egy azzal párhuzamosan kiteljesedő tendencia kíséri. A szövegekben a tettekészség, a vakmerőség erényeinek dicséretét fokozatosan váltja fel a jelenből a múltba vágyó attitűd megjelenése. Ahogy *A nők kezében* olvashatjuk: „Mintha mostanában, midőn olyan valóságos az életnek minden perce, eseménye, mint a gránátlövés, a divat ijedten menekülne olyan dolgok felé, amelyeket már az emlékezetünkől elhagyogattunk.”⁵⁴

Az új regény sorain az író által még kárhoztatott a mihaszna közelmúlt: „a léha dologtalanság, a tömérdek naplopó és szerencselovag a kávéházból” és művi érzégtelenség kora, ahol: „Szinte fölöslegessé váltott az irodalom és a vallás szentimentalizmusa”. A vágyott és dicsért realitás ezekkel szemben pedig a háború maga: „A vége mégiscsak az lett, hogy megjavultunk. Akárhogy nem akartunk tudomást venni

⁴⁸ I. m., 117.

⁴⁹ SZÖRÉNYI László, *„Multaddal valamit kezdeni”*, Bp, 1989, Magvető, 227.

⁵⁰ Kelemen Zoltán, *Krúdy Gyula és az első világháború (A 42-ös mozsarakról)*, <http://www.arts.u-szeged.hu/olasztanszek/osztrak-magyar-monarchia/krudy-gyula-elso> [2015. 08. 02.]

⁵¹ I. m., *Szeptemberi alkonyat*, 59.

⁵² I. m., 59.

⁵³ I. m., *Téli hadjárat*, 87.

⁵⁴ I. m., *Nők keze*, 135.

a nemzeti eszméről, az ideálokról, a szentimentális világfelfogásról, az élet regényességéről: kiderült, hogy az élet sokkal érdekesebb valami, mint valaha hittük.”⁵⁵ A *Téli hadjárat* beszélője korára hivatkozva már visszakozik, s a háború pátoszos megéklése elől a családi ház nyugalmába elvonultan int óvatos apolitikusságra.

A háború most már nem olyan, amint a meséskönyveink, a hagyományaink mondták. [...] Az élet barátságatlan és hűvös, régi színdarab; a háború, amely ha talál fiatalon és heves vérmérséklettel sok esztendővel előbb, bizonyára megtette volna a magáét életmódom, gondolkozásom, világfelfogásom és keserves kedvem megváltoztatására. A biedermeier bútorok és képek helyett hadi szerekkel díszíteném házam.⁵⁶

Legyint az elbeszélő a „cifra komédiára”. Az író a háború veszélyeit itt a technikai újításokban kiteljesedő fegyverviselés és a hagyományos, magyar kardforgató harcmodor összeférhetetlenségének allegóriájában láttatja. Amely gesztus nyilvánvalóan ironikus, főként, ha számba vesszük hogy a harcok technicizáltságán kesergő szöveg Etelét, Hunyadit, Zrínyit, Vak Bottyánt, Görgey, Hadik, Lenkei seregeit idézi meg példaként.

A gyönyörű nemzeti elképzelést nyomorult farkasvermek és meglapuló árkok semmisítetik meg, mielőtt a kard hegye elérné az ellenség koponyáját [...] a Zrínyi Miklós-féle kirohantások és az egekig hangzó Jézus kiáltások, Budavár szabadságharcbeli ostroma, Vak Bottyán sascsapásai, Görgey téli hadjárata s az összes hősi tettek, amelyek katonai példázatok voltak a magyar történelemből, új alakban jelennek meg...⁵⁷

A jelen és a múlt összekapcsolása, a félmúlt hangulatának jelenvalóvá tétele többször irodalmi alakok megidézésével történik. Az író a valóság csalódásaiból a múlt esztétikumába vezetve el az olvasót, cseréli fel a jelen pusztulásának tényét a múlt ábrándképeire. Ezen a ponton idézném fel Gintli Tibor gondolatát, aki *A vörös postakocsi* Bonifác Bélájának dekadens poétikai szólamára⁵⁸ rámutatva hangsúlyozza az irodalom és az élet, műben mutatkozó, esztétizáló szembeállítottságát.⁵⁹ Megállapítását - A szépség, a művészet – és ezen belül az irodalom – e megközelítés szerint alapvetően életellenes, az esztétikum valamilyen módon mindig a halál felé törekszik, illetve a halálban valósul meg. -, elfogadhatjuk ugyanakkor Krúdy írásművészetének olyan jelenségeire nézve is, mint a biedermeier, mely főként a háború iránti lelkesedés kioltódása után vált az írók markáns jegyvé. Krúdy ilyenén múltidé-

⁵⁵ Vö. I. m., *Az új regény*, 66–7.

⁵⁶ Vö. I. m., *Téli hadjárat*, 86.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ „A nagy gyönyörűséges Életnek semmi köze nincs az apró, sűrű betűcskékhez. [...] És ha egy családban beköltözött az irodalom édes mérge, ott nyomban következik a boldogtalanság. [...] Egyszer zöld alkoholban, máskor az idegek természetellenes kívánczóságában, harmadszor a vérnek lobogó égésében lakik az örültség, amely irodalom névre hallgat.” (KRÚDY Gyula, *A vörös postakocsi*, *Őszi utazások a Vörös postakocsin I*, Szekszárd, Babits, 1993, 92.

⁵⁹ GINTLI Tibor, „Valaki van, aki nincs”, *Személyiségbeszélés és identitás Krúdy Gyula műveiben*, Bp., Akadémiai, 2005, 54.

seinek egyik kedvelt eszköze a regény-, és operett szereplő Rip van Winkle⁶⁰ alakjának és történetének megjelenítése. Az író gyakran láttatja az Irving (anti)hős szemüvegén keresztül a jelen eseményeit, aki amellet, hogy feltűnik a *Podolini késértet*, *A magyar jakobinusok*, *A vörös postakocsi*, a *Hét Bagoly* és még egész sor Krúdy mű oldalain, számos alkalommal⁶¹ cikkekben is megidézésre kerül.

A korábbiaknak megfelelően, a hétalvó Rip van Winkle, az író számára eleinte a háború, a jelen pátoszának megalkotására szolgál. A valamikor még 1914 előtt elalvó figura, „a egy mai Klausz Péter, vagy a közelebbi időkből divatos Rip van Winkle, elaludt volna Pesten júniusban, midőn a trónörökös még nem indult el a szelíd Zsófiával a végzetes szarajevói autómobilútra” a háborút a régi, nagyszerű korok „visszatérő romantikájának”, „ismeretlen erők” megmutatkozásának, a hősiesség, bátorság, életmegvetés hihetetlen sorozatának érzékeli”.⁶² Ezzel szemben, kijózanodva a kezdeti háborús lelkesedésből, a két évvel később *Rip* címmel közölt írásban a „biedermeier-frakkos” alakot már a narrátor is lebeszelné az ébredésről.

Ha Rip, a vadász eljönne manapság a kék hegyek közül, és azt olvasná az újságban (másként nem értesülhetne róla), hogy a német hajó a tenger mélyében jutott el Amerikába: vajon el merészelné-e kezdeni újra az életet, amelyet oly régen, két év előtt abbahagyott? Merné-e sorra venni, megtanulni, végigolvasni e két esztendő történetét? Én Rip helyében: visszamennék aludni a hegyekbe.⁶³

(Itt lenne érdemes említést tenni Krúdy egy másik hétalvójáról, az ugyan későbbi, 1931-es keltezésű *Balaton szívbálszat* Ábrándijáról. „[A]ki elaludta az időt, és most érkezett a száz esztendő előtti szívbálszatra.” A Vörösmarty-féle *füredi szívbálszatról*⁶⁴ lekéssett göndör szakállú, sujtásos ruhában, négylovas szekérral behajtó gavallér tekintete, „ahogy a férfiak még a tizenkilencedik században tudtak nézni Magyarországon: mindenütt megteszi a magáét”⁶⁵, az alak és vele együtt Vörösmarty megidézésével ismét jelenvalóvá válik a fürdő-béli szerelmi történetek kedélyes miliője.)

De visszatérve gondolataink eredeti csapásvonalára, a népszerű operetthős nem mindig közvetlenül az elbeszélő képzeletből, olykor a szereplők fantáziájából kilépett tér vissza az életbe, és jelölődik a kor divatjának megtestesítőjeként.

Rip van Winkle melódiái csengtek az ifjak és öregek szívében, délutánonkint az Aranykéz utcában megnyílt egy ablak, és álomszerűen lengő csipkefüggönyök mögül zongoraszó hallatszott, amit uracsok és nyugalmazott katonatisztek megállodogálva hallgattak id. Dumas Sándor sorkötetes regényeit vitték haza a kis cselédek a kölcsönkönyvtárból, a szalonokban

⁶⁰ „Rip van Winkle története reneszánszát élte múlt századi irodalmunkban, olyannyira, hogy nem csupán fordításai, hanem dramatiszálásai is születtek, mi több, számos felújítást ért meg a színházak műsorán.” (RÓZYAFALVI Zsuzsanna, *Pusztuló udvarházak – születő különöök*, Kalligram, 2001/5–6, 77.)

⁶¹ Az idézett *Magyar tükörben* a következő cikkekben tűnik fel a hős alakja: *Az új regény*, *Egy estém Pesten*, *Alvó nők városa*, *A bécsi szennyes*, *Rip*, *Tél, 1917*, *Baljóslatú nap*, *Szerrusz*, *kegyelmes uram*

⁶² *I. m.*, *Az új regény*, 66.

⁶³ *Vö. I. m.*, *Rip*, 309–11.

⁶⁴ VÖRÖSMARTY Mihály, *A füredi szívbálszat*, *Dramák, elbeszélések, bírálatok*, Bp., Szépirodalmi, 1974, 560–583.

⁶⁵ KRÚDY Gyula, *Balaton szívbálszat*, *Irodalmi Kalendárium*, Bp., Szépirodalmi, 1989, 27.

az érzelmes biedermeier korszak foteljei terpszkedtek, Natália arcképébe voltak szerelmek a kolostor diákjai...⁶⁶

(Megjegyzendő, ahogy az eredeti Planquette operett⁶⁷ Rip van Winkle-jét is Krúdy és (általa) a cikkszereplők öltöztetik biedermeierbe, úgy Dumas regényei is pusztán a Krúdy figurák olvasási szokásai révén válhatnak azzá.)

A háborút megelőző idők *szenimentális* gondolkodóinak lelkületét nevével is idéző másik alak, *Doktor Biedermayer* léte, hasonlóan az Irving szereplőhöz (bár merőben más jellegű referencialitással: *Gottlieb Biedermaier*⁶⁸), már csak az irodalom terepén kaphat jogosultságot, a valóságban semmiképp. A 1919-es keltezésű cikk narrátora által egy gyászjelentésből biedermeierré olvasott figura a szövegben hasonlatok és metaforák révén jelölődik a letűnt kor allegóriájaként:

úgy halt meg, mintha igazi neve Biedermayer lett volna, szerelem, nő, virág, hűtlenség, elfelejtettség miatt végzett önmagával, mint a múlt században szokták volt az érzékeny férfiak [...] úgy halt meg itt Pesten tegnapelőtt, mint egy zenélőóra, amely egy napon végleg elhallgat a szalon sarkában. Meghalt, mint egy sárga betűs emlékkönyv, amelybe nagyanyáink korában írták vallomásaikat a férfiak.⁶⁹

A cikk lezárásában az elbeszélő elmerengve az álom, a képzelet mezejére tereli át a történeteket.

E romantikus doktornál azonban megáll egy másodpercre a képzeletem. [...] valaki szerelem miatt megöli magát, mint egy diák. Most már csak álmunkban látunk ilyesmit. Menj, álom! Óbudán javában lövöldöznek.⁷⁰

Az alak irodalmi(as)ságát támasztja alá Gintli Tibor megállapítása is, mely szerint Krúdy írásaiban a romantikus kifejezés a szövegekben a regényes szinonimájaként fogható fel. „Nem egy olyan szöveghelyet találunk, ahol a két szó egymást teljesen lefedni látszik.”⁷¹ Ezt az elgondolást látszik alátámasztani, a már említett, a háborút *nagyszerű korok visszatérő romantikájának, ismeretlen erők megmutatkozásának* nevező *Szeptemberi alkonyat* és az *Új regény*, melyeket olvasva talán nem túlzó azt állítanunk, hogy Krúdy írásainak fogalmazásmódjában a háború mint a regényesség, a romantika megfelelője tűnik fel.

Erdemesnek látszik egy gondolat erejéig az elbeszélőre és a történetek szereplőire jellemző rezignált hangra, illetve viselkedésmódra és azok viszonyaira is reflektál-

⁶⁶ I. m., *A bécsi szenny*, 198.

⁶⁷ „Az ókori mintákra visszavezethető fantasztikus történet Gyulainál, Mikszáthnál és Krúdynál is megjelenik.” (WIRÁGH András, *A második pályakezdés: Ambrus Zoltán: Ninive pusztulása és egyéb történetek*, Literatura, 2014/3, 219.

⁶⁸ A szót Adolf Kussmaul két részből alkotta: „Meier, Maier, Mayer, Meyer” – majoros, intéző, bérlő; „bieder” – derék, becsületes, jó, lojális. Eredetileg szűklátókörű és előítéletekkel teli, de félnék és hatalomtisztelő kispolgárt jelölt. Kussmaul és Ludwig Eichardt Eduard Ille karikatúráival ellátott társadalomkritikai szándékú, a *Fliegende Blätter* oldalain 1855-57 közt megjelent írásai viselték a fiktív szerző: Gottlieb Biedermaier nevét. Vö., VAJDA, 301–302.

⁶⁹ Vö. I. m., *Doktor Biedermayer*, 638.

⁷⁰ I. m., 639.

⁷¹ GINTLI Tibor, „Valaki van, aki nincs”, *Személyiségbeszélés és identitás Krúdy Gyula műveiben*, Bp, Akadémiai, 2005, 45–6.

nunk. Az elbeszélő csüggedt, dekadens megállapításainak: „Legjobb ilyenkor azokhoz húzódni, akik már elmentek innen, s többé nem kell törődniük a holnappal, reggeli renddel, kecsgetető s egyben ijesztő új világgal. [...] Egy halálra ítélt országban, a reménytelenség 1919-iki esztendejében valaki szerelem miatt megöli magát, mint egy diák.”⁷² dr. Biedermayer életről való lemondása ad különleges apropót. A narrátori szólám ugyanakkor folyamatosan érzékeltetve omnipotens pozícióját, ironikusan el is távolodik a szereplő tragédiájától. Hasonlóképpen függetleníti magát a látszólag empatikus elbeszélő a férfiaktól magukra hagyott, élettől elzárkózott, *Alvó nők városának* megkeseredett szereplői magatartásától. A szöveg a Lesage-áthallása pedig még inkább kihangsúlyozza azt az ambivalenciát, amelyet a korábban már idézett Fülöp szöveg ironia-effektusnak nevez el.

Nem kell félni. 1915-ben a nők alusznak Pesten. A sánta ördög a vörös torony tetejéről hiába mutatná előttem a város titkait, semmit sem látnék egyebet, mint amit az utcán, a színházban, e nyílt életű városban mindenütt észrevehetek: az alvó nőket.⁷³

Összegzés

A szépirodalmi feldolgozottsága mellett feltűnően szórványos Krúdy publicisztikák adta lehetőségeket számba véve, egy a biedermeier jelentésmezéjébe sorolható attribútumok jelölésével foglalkozó dolgozat számára jó kiindulópontot biztosíthat - tekintetbe véve, hogy a háborús évek alatt itt megjelent cikkeiben az író számos alkalommal foglalkozik a kifejezés körbeírásával -, a *Magyar tükörben* megjelent válogatott szövegek vizsgálata.

Az elemzéseket megelőző fejezetekben elvégeztem, a német nyelvterületeken megjelenő biedermeier fogalmát körüljáró tanulmányaim során különbséget tettem az ipar- és képzőművészeti és szociálpszichológiai jellemzők alapján a jelenséget, stílust, korszakfogalomként kezelő vonulatok, és az azt pusztán a kor egy jellemző magatartásaként elgondoló állásfoglalások között. Tekintetbe véve a német nyelvű kulturális területekről - az impresszió, szecesszió és más újabb stíljelenségekkel együtt - hazánkba átszűrődő biedermeier magyarországi megvalósulási lehetőségeit, a magyar társadalmi berendezkedés és történelmi helyzet specifikumaival is számolva helytállónak véltem a fogalmat a világháború kezdeti szakaszait kommentáló Krúdy publicisztikák biedermeieréről folytatott diskurzus nyelvében magatartás, hangulat vagy témaválasztás jellemzésére alkalmazni.

A világháborút publicisztikáiban kezdetben méltató, ám annak visszásságait hamar belátó beszélő mind több alkalommal idézi meg a közel/félmúlt világlátásának jellegzetes magatartásformáit, modorát, tárgyi leképződéseit. Az írásokban nyomon követhető, a biedermeier fogalmi körébe sorolható elemek megjelen(t)ései, a jelen valóságából egyre inkább az irodalmiságban megteremtett múlt időbe forduló narrátori szólám ironikusan színezett hangján szólalnak meg. Ezt az álláspontot látszik

⁷² Vö. I. m., *Doktor Biedermayer*, 639.

⁷³ I. m., *Alvó nők városa*, 108.

alátámasztani a kijelölt időszak, huszárokhoz, Rip van Winkle-hez hasonlóan széles referencialitással bíró múltbéli figuráinak megjelentetési módja is, mely a narrátort – omnipotenciájáról is kijelentéseket téve - el is határolja az általa felidézett, szereplői mentalitásában rezignált világtól. Ahogy Krúdy előadásmódjával kapcsolatban Gintli Tibor felhívja a figyelmet, az életmű bizonyos szakaszában az olvasói befogadást meghatározza a biedermeier és az újromantikus nosztalgia jelenléte, amely érzelmes visszarévedéseket egyben ironikusan színezettnek is látja. A Krúdy iróniában a relativitás tapasztalata kap hangot, „amely minden nézőpont eredendő esendőségét s – ebben a tekintetben – egyenértékű voltát konstatálja.”⁷⁴

⁷⁴ GINTLI Tibor, *Krúdy Gyula = Magyar irodalom*, szerk. GINTLI Tibor, Bp., Akadémiai, 2010, 650–651.